

DUKŌ JOFUWO

**Gbedodo hena nyonuwo tete de to
wona fomevi desiafe dede da.**

«... du fe ngadede blibo, xexea fe dedienon kple nutifafa fe kelili
hia nyonuwo fe gomekpokpo sagba le sasa kple nutsuwo me le
gowo kata me.»

DUKƆ FOFUWO

**Gbedodo hena nyɔnuwo tete de to
wɔna fomevi desiaɗe deɗe da.**

«... du fe ngɔdede blibo, xexea fe dedienɔnɔ kple ntifafa fe kelili
hiã nyɔnuwo fe gomekrɔkrɔ sɔgbɔ le sɔsɔ kple ntusuwo me le
gowo katã me.»

Kpɛkpɛyideme

Le fɛ 1979 fe dzome 18 lia dzi la, wowɔ afɔdɛdɛ gã dɛ dɔ ta taɔdɔzinu si nye kaka dɛ nyɛnuwo fe mɛnukpɛkpɛ sɔsɔe fe emevava dzi, kple takpekpe gã la fe asidada dɛ gbɛdɔdɔ hena nyɛnuwo tete dɛ to wɛna fomevi dɛsiadɛ dɛdɛ dɛ gbɔ. Gbɛdɔdɔ sia si ma dɛ dɔdɔ 30 me la, le gbefã dɛm, se fe ame dzizizi fe nɛnɛme kple dɔdɔ siwo dzi dukɛwo katã da asi dɔ hena kaka dɛ nyɛnuwo fe mɛnukpɛkpɛ sɔsɔe le xexea fe nutowo katã me dzi. Asidada dɛ gbɛdɔdɔ sia dzi de dzeɛ dɔfe kɛkɛ, si dɛwɛhatsotso vovovowo, nyɛnuwo fe ɲgɔyinyawo hatsotso kple takpekpe gã fe numedzodzro dɛwo dɔ le fɛ atã fe dɛwɛwɛ me.

Gbɛdɔdɔ la nya la fe nɛnɛmewo katã dɛ me eye wòwɔ dɔdɔ dɛ nyɛnuwo dɛdɛ dɛ vo kple lifododo na wo le habɔbɔwo me le esi wonye nyɛnuwo ko ta; gbɛdɔdɔ bia nyɛnuwo fe gomekpɛkpɛ sɔsɔe abe amesiame ene alekeakee dɛnye wofe srɔdɛdɛ ɲu dɔdɔwo, le goawo katã me abe le dunyagbɔgbɛ, gadimɛnu, hadomegbenɛnɛ, Modzakadɛdɛ kple dumevinyenyɛ me ene. Gbɛdɔdɔ le biabiam tso dukɛ dɛsiadɛ si be woawɔ sewo ku dɛ nyɛnuwo dɛdɛ dɛ vo ɲu, eye woawɔ dɔdɔ tɛxɛ siwo ahe ta sɔsɔ ava ɲutsuwo kple nyɛnuwo dome eye woawɛ be habɔbɔ kple hehenya siwo gale nyɛnuwo dɛdɛ dɛ vo dom dɛ ɲgɔ la fe nɛnɛmewo natrɔ.

Akpa gbāto

Ɖoɔo gbāto

Le gbedoɔo sia fe taɔodzi nu la, nyagbe «vovototodede nyənuwo dome» tu nkume mama, deɔe ɔa alo lifododo, si wotu ɔe nyənu nyenye dzi, esi fe taɔozinue nye be woado vlo alo agblē nyənuwo fe sidzedze, dzidzəkəkəkə alo nyənuwo fe dəwəwə, alekeakee ɔanye wofe sr̄ɔdeɔe ɲu ɔoɔowo la me; esia kəkə gəmedoɔo ɔe ɲutsu kple nyənu fe səsə, amegbetə fe ɲusē kple mənukəkəkə le dunyagbəgblə, gadimənu, habəbə, hadomegbenənə kple dumevinyenye gome alo le go bubu aɔe me dzi.

Ɖoɔo 2

Dukə hameviwo bu fə vovototodede ame dome si ku ɔe nyənuwo ɲuti le efe nənəmewo katā me, woda asi ɔe edzi be yewoayi vovototodede ame dome sia deɔe ɔa dzi megbematsitəe to mə siwo katā dze la dzi eye le esia ta woɔe wo ɔokui dzi be:

a) Woanlə ɲutsuwo kple nyənuwo fe səsə ɔe wofe dukəmesewo alo ɔoɔowo me nenyə be womewəe haɔe o la, eye woato se ɲutidəwəwə me alo woato mə siwo dze la dzi aka ɔe dzi be ɔoɔo sia nakəkə emevava.

b) Woawə se kple ɔoɔo siwo sə, ne ehiā la, tohehe ɲu ɔoɔowo hā ate ɲu anə eme, woatsə xe mə na vovototodede ame me si ku ɔe nyənuwo ɲuti.

d) Woado vənudr̄se aɔe gəme anyi, si akəkə nyənuwo fe ɲusē ta, be wosə kple ɲutsuwo, eye to dukəme vənudr̄fe de ɲgəwo kple dukəme habəbə dzi la, woaka ɔe nyənuwo takəkəkəkə dzi tsi tre ɔe vovototodede ame me fe wəna ɔesiade ɲuti.

ɔ) Woagbe nu le vovototodede ame me si ku ɔe nyənuwo ɲu la fe wəna ɔesiade gbə eye woakəkə egbə be dukəme (gbonuglāwo kple habəbəwo nasə nu ɔe dədasi sia wəwə ɲuti.

e) Woawə ɔoɔo siwo katā sə hena vovototodede ame me si ame aɔe, habəbə alo dəwəfe aɔe le wəwəm ɔe nyənuwo ɲuti la deɔe ɔa.

ε) Woawə ɔoɔo siwo katā dze hekpe ɔe sededewo ɲu be woatsə trə alo aɔe se, kənu alo wəna ɔesiade si nye vovototodede ame me si ku ɔe nyənuwo ɲuti la ɔa.

f) Tohehe dodo siwo katã vòndrãfewo wò eye wonye vovototodede ame me si ku de nyònuwo ñuti la, woade wo da.

Dodo 3

Dukò hameviwo wò dodo kple sededewo le gowo katã me vevieto le dunyagbògblo, hadomegbenònò, gadimònu kple hehenyawo gome be woatsò ka de nyònuwo fe ñgàdede blibo dzi hena wofe gomekpòkpò le amegbetò fe ñusè ñudawòwò kple dzàdzòme dokuisinònò si ku de nyònuwo fe sàsò kple ñutsuwo ñuti la me.

Dodo 4.

1. Dukò hameviwo fe asidada de yeyiyi me dodo tàxè adewo dzi hena vavã de nyònuwo kple ñutsuwo fe sàsò dodo anyi ñuti menye vovototodede ame me wòna deke abe alesi wofo nu le eñu le Gbedodo sia me ene o, ke manye nònòme masòmasò alo nònòme tàxè adewo lélé de te o; ele be woade dodo siawo da nenye be asi su gomekpòkpò sàsòe fe taodzinu la dzi.

2. Womebu dodo siwo dzi dukòwo da asi do, hekpe de esiwo le Gbedodo sia me ñuti, siwo dzro be woakpò vidadanyenye ta la, abe vovototodede ame me wòna ene o.

Dodo 5.

Dukò hameviwo wò dodo siwo katã sò bena:

a) Woatrò asi le nyònu kple ñutsu fe nònò de hadome-modzakade de fe nònòmetata kple kpàdeñu ñuti, be woate ñu adè susu vò wòwò de ame ñu kple kònuwòwò alo wòna bubu fòmevi adè si nò anyi de gblènyenye alo gānyenye le ñutsu kple nyònu dome fe susu alo nyònu kple ñutsu fe gomekpòkpò adè dzi la da.

b) Woawòe ale be fòme hehenana, nana woase egòme be vidadanyenye nye habòbò fe dò eye woadze si dàdasi deka si wònye na nyònu kple ñutsu be woatsò belélé na wo viwo hehe kple wo dodo de ñgò esi wònye bena de viawo fe vi de le vevie gbagbiagbã le goawo keñ me ta.

Dodo 6

Dukò hameviwo wò dodo siwo sò hekpe de sededewo ñu, hena nyònuwo dzadzra kple wo tsòtsò do adzòe abe gbolo ene la nu tsitsi.

Akpa evelia

Ɖoɔo 7.

Dukə hameviwo wə ɔoɔo siwo katā sə hena vovototodede ame me si ku ɔe nyənuwo ŋu la ɔeɔe ɔa le dumegbegbenəno kple dnyagbəgblo me le dukəa me, eye vevieto le nyənuwo fe səsə kple ŋutsuwo gome la woakpə sea ta be:

a) Nyənuwo nakpə gome le dukəme kədada ɔesiade me eye be woatia woawo hā le habəbə siwo du gbadza tia la me.

b) Woakpə gome le Dziɔɔɔua fe dnyagbəgblo ŋu ɔoɔowəwo kple wo ŋutidəwəwə me, woanə dukəme dəwo nu, eye woawo dukəa me dəwo katā le Dziɔɔɔua fe dəwəfeawo katā.

d) Woakpə gome le habəbə siwo katā menye Dziɔɔɔu tə o, esiwo wəa də le dukəme gbenəno kple dnyagbəgblo ŋu la me.

Ɖoɔo 8.

Dukə hameviwo wə ɔoɔo siwo katā sə be nyənuwo, to səsə kple ŋutsuwo fe nənəmewo me, eye vovototodede ame manəmee la, woate ŋu kpə mənə anə wofe Dziɔɔɔu tefe le duta eye woakpə gome le xexeme habəbəwo fe dəwənwawo me.

Ɖoɔo 9.

1. Dukə hameviwo na gomekpəkpə si sə kple ŋutsuwo tə la nyənuwo le dumevinyenye fe ame si nənə, efe ame si susu kple etətrə me. Woakpə egbə le go təxe me be duta ŋutsu ɔeɔe loo alo srəŋutsua fe dumevinyenye tətrə le srəɔeɔia metrə nyənua fe dumevinyenye enumake alo awəe wəazu dumevinyenye manəsito alo azi edzi be wəaxə srəŋutsua fe dumevinyenye awə etəe o.

2. Dukə hameviwo na gomekpəkpə siwo sə kple ŋutsuwo tə la nyənuwo ku ɔe wo viwo fe dumevinyenye ŋuti.

Akpa etōlia

Ɖoɔo 10.

Dukə hameviwo wə ɔoɔo siwo sə hena vovototodede ame me si ku ɔe nyənuwo ŋuti la ɔeɔe ɔa be woatsə ka ɔe wofe gomekpəkpə səsəe kple ŋutsuwo dzi le hehenana gome, eye vevieto, le ŋutsu kple nyənə fe səsə fe nuɔoanyi dzi la, woaka ɔe edzi be:

a) Nənəme dɛka na dɔwɔwɔ taɔɔfe fiafia; nusɔsrɔ mənukpɔkpɔ kple nusɔsrɔ ŋu ɔasedɔgbalɛwo xɔxɔ le suku fomeviwo katã me le agbletaduwo kple dugãwo me siaa; ele be sɔsɔe nənɔ sia nakpɔ kakadɛdzi le nusɔsrɔ do ŋgɔ na sukufɛ, nusɔsrɔ godoo, aɔaŋu nusɔsrɔ, dɔwɔwɔ nusɔsrɔ kple aɔaŋu nusɔsrɔ kɔkɔ me, nenemake wɔanye le dɔwɔwɔ ŋu tutuɔo ɔesiade xɔxɔ hã me.

b) Mənukpɔkpɔ le nusɔsrɔ ŋu ɔoɔo dɛka me, le dodokpɔ dɛka wɔwɔ me, na nufialawo fe ha si si ŋutete le, le ɔoɔo dɛka me na sukuxɔ kple dɔwɔnu siwo, si nənəme dɛka le.

d) Dutsuwo kple nyɔnuwo fe dɔdasiwo fe dɛkanyenye ŋu tameɔoɔo dɛɛe ɔa le ɔofeawo katã, eye le nufiafia fe nənəmewo katã me ɔo ŋusɛdodo ŋutsu kple nyɔnu fe hehexɔxɔ ɔe du, hekpe ɔe hehe fomevi bubu siwo akpe ɔe taɔoɔzinua fe emevava ŋuti, eye gawu la, wɔato sukugbalɛ kple nusɔsrɔ ŋu ɔoɔowo me eye woadã asi ɔe nufiamɔnuwo dzi.

d) Dɔtete dɛka nanɔ ŋutsu kple nyɔnuwo si le nusɔrtafewo kple nusɔsrɔ ŋu kpekpedeɔugawo xɔxɔ me.

e) Dɔtete dɛka fe ame si nənɔ hena gomekpɔkpɔ le sukudede ŋu ɔoɔowo me hekpe ɔe ame tsitsi kple dɔwɔla manyagbalɛwo fe agbalɛfiafia ɔoɔowo ŋu, le taɔoɔzinu vevie sia nu la, woatso ɔe agbalɛnyanya fe dometsotso si le ŋutsuwo kple nyɔnuwo dome dziɔeɔe kpɔtɔ ŋuti kaba.

ɛ) Nyɔnuviwo fe suku gbegebe dziɔeɔe kpɔtɔ kple ɔoɔowo wɔwɔ na ɔetugbui kple nyɔnu siwo dzo le suku do ŋgɔ na wofe nusɔsrɔ fe nuwuwu la.

f) Dɔtete dɛka fe ame si nənɔ hena gomekpɔkpɔ dzo kple agbetɔe le kametetewo kple lãmesɛ hehenana me.

f) Mənukpɔkpɔ hena nya tɔxewo biabia le hehenana ku ɔe lãmesɛ kple fomewo fe dedienɔnɔ ŋu, hekpe ɔe nyanyanana kple aɔaŋuɔoɔo siwo ku ɔe vidzidzi ŋu ɔoɔo wɔwɔ ŋuti.

Ɖoɔo 11.

1. Dukɔ hameviwo ɔe wo ɔokui dzi be woawɔ ɔoɔo siwo katã sɔ hena vovotodede ame me si ku ɔe nyɔnuwo ŋuti la ɔeɛe ɔa le dɔwɔwɔ gome be le ŋutsu kple nyɔnu fe sɔsɔ fe ɔoɔowo nu la, woaka ɔe mənukpɔkpɔ dɛka dzi eye vevietɔ:

a) Dɔwɔwɔ mɔnukpɔkpɔ si nye mɔnukpɔkpɔ matrɔmatrɔ na amegbetɔwo katɔ;

b) Mɔnukpɔkpɔ na dɔwɔwɔ ɲutete dɛka kpe dɛ ame tiatia dɔdɔ dɛka ɲudɔwɔwɔ le dɔwɔwɔ gome ɲuti;

d) Mɔnukpɔkpɔ le dɔwɔna kple dɔwɔwɔ tiatia vovotɔɛ, mɔnukpɔkpɔ na ɲɔyiyi le dɔ me, dɔ fe kelili kple dɔa fe vide kpakple nɔnɔmewo, mɔnukpɔkpɔ na dɔwɔwɔ ɲu dzadzraɔ kple tutudɔxɔxɔ, hekpe dɛ dɔsɔsrɔ, tududu na dɔ kple tutudɔxɔxɔ dɔa ɲuti;

d) Mɔnukpɔkpɔ na fetu sɔsɔɛ xɔxɔ hekpe dɛ dɔmevide ɲuti, fetu sɔsɔɛ xɔxɔ dɛ dɔ siwo le asixɔxɔ dɛka ta, nenemakee nye fetu sɔsɔɛ le dɔa fe nyonyo gome;

e) Mɔnukpɔkpɔ le haho dedienɔnɔ takpɔkpɔ me, vevietɔ le gbɔdemexɔyi, dɔ manɔ ame si yi, dɔlɛyi, dɔwɔwɔ ɲutete manɔ ame ɲu yi eye le tsitsi me alo dɔwɔwɔ ɲutete bubu aɔe bubu me, hekpe dɛ fetu xɔxɔ le mɔkekewo hɔ me ɲuti.

ɛ) Mɔnukpɔkpɔ le lɔmesɛ kple dɔwɔwɔ fe dedienɔnɔ takpɔkpɔ hekpe dɛ takpɔkpɔ le vidzidzi dɔ mɛ ɲuti.

2. Be woatsɔ klɔ ame do ɲgɔ le vovototodede ame me si ku dɛ nyɔnuwo ɲu le wofe srɔdɛdɛ alo vidada nyenye ta eye woaka dɛ wofe mɔnukpɔkpɔ hena dɔwɔwɔ dzi la, dukɔawo dɔe wo dɔkui dzi be woawɔ dɔdɔ sɔsɔɛ siwo fe taɔɔdzinwe nye be:

a) Woaxe mɔ na nyɔnuwo nyanya le dɔme le efe fufɔfɔ ta alo le efe mɔkeke biabia na vidzidzi ta kple vovototodede ame me si wowɔna le amewo nyanya me esi wotu dɛ srɔdɛdɛ ɲu dɔdɔ dzi; tohehe anɔɛ na amesiwo mawɔ dɛ esia dzi o;

b) Woado vidzidzi mɔkeke, si ɲu fetu le alo mɔnunana na dɔmevide sɔɔɲuawo xɔxɔ anyi na nyɔnuwo kple kaka dɛ dɔa fe anyinɔnɔ dzi na wo; nenemakee anye tsitsi le dɔme kple haho gomekpɔkpɔwo hɔ;

a) Woado ɲusɛ hahodɔ vevi siwo ate ɲu akpe dɛ dzilawo ɲu be woatsɔ wofe fome nubiatsoamesiwo awɔ dɛka kple wofe dɔme dɔdasiwo kple efe gomekpɔkpɔ le dukɔa me gbenɔnɔ me, vevietɔ woana bena abɔdzokpo sukuwo dɔdɔ kple wo dodo dɛ ɲgɔ na nɔ bɔbɔɛ.

d) Woatsə ame takpəkpə tɔxɛ na nyənu funə siwo ɲuti wokpə le be dɔwəwə nye afəku na.

3. Le hiāhiāwo nu la, ele be woanə se siwo ku ɔe nyənuwo takpəkpə ɲuti le go siwo me ɔoɔo sia tə asi la me tom edziedzi le sidzedze, aɔaɲu kple nunya deto nu eye woagbugbə to wo me, aɔe wo ɔa, alo adzi wə ɔe edzi.

Ɖoɔo 12.

1. Dukə hameviwo wə ɔoɔo sɔɔeɲuawo hena vovototodede ame me si ku ɔe nyənuwo ɲuti le lāmesēnyawo gome la ɔeɔe ɔa, be le ɲutsu kple nyənu fe səsə fe nuɔoanyi nu la woaka ɔe wofe mənukpəkpə na ɔəyɔfewo yiɔi dzi, hekpe ɔe esiwo ka vidzidzi ɲu ɔoɔo hā ɲuti.

2. To ɔoɔo siwo le ɔofe gbātə me gbə hā, dukə hameviwo ana kpekpeɔeɲu tɔxewo nyənuwo le wofe fufəyi, vidziyi kple vidzidzi megbe eye le hiāhiā nu la, woana kpekpeɔeɲu faa, nenemakee nye nunyiamе vavātə nana le fufəyi kple nonayi hā.

Ɖoɔo 13.

Dukə hameviwo tsə ɔo wo ɔokui dzi be woawə ɔoɔo siwo katā sə la hena vovototodede ame me ku ɔe nyənuwo ɲu ɔeɔe ɔa le hadomegbenənə kple gadimənu gome be, le səsəenyenye, si le ɲutsu kple nyənu dome fe ɔoɔo nu la, woaka ɔe mənukpəkpə ɔeka dzi abe:

- a) mənukpəkpə na fomegaxəxə,
- b) mənukpəkpə na gadodo le gadzraɔofe kple gadomənu bubuwo,
- d) mənukpəkpə hena gomekpəkpə le modzakadɔe wənawo me, na kametete kple hehenana fe nənəmewo katā ene.

Ɖoɔo 14.

1. Dukə hameviwo tsə ɔe le akənta tɔxɛ siwo ka agblededu me nyənuwo kple dɔdasi vevie si nyənu siawo wəna le wofe fomegbenənə lélé ɔe te le gadimənu gome vevietə wofe dɔwəwə le gamanə tɔfewo, eye wowə ɔoɔo siwo keɲ sə hena Gbedɔoɔo sia fe sewo ɲutidəwəwə na agblededu me nyənuwo.

2. Dukə hameviwo wə ɔoɔo siwo keɲ sə la hena vovototodede ame me si ku ɔe nyənuwo ɲuti la ɔeɔe ɔa le agblededuwo me be

woaka ɔe nyɔnuawo fe gomekpɔkpɔ le agbledede dodo ɔe nɔɔ kple efe videwo me, eye vevietɔ woka ɔe mɔnukpɔkpɔ dzi be:

a) Woakpɔ gome blibo le nɔɔdɔdɔdowo wɔwɔ kple wo nɔɔdɔwɔwɔ me, le goawo keɲ me,

b) Woakpɔ mɔnu na dɔ vavɔwo le lɔmesɛnyawo gome hekpe ɔe nyanyananawo, aɔaɔdɔdɔdowo kple vidzidzi nɔ dɔdɔ dɔwo nɔti,

d) Woakpɔ gome tututu le haho (metakpɔkpɔ fe dɔdɔdowo me.

d) Woaxɔ tutudɔ kple hehe fomevi ɔesiade, eɔanye sukutɔ alo meɔanye sukutɔ o, hekpe ɔe dɔwɔlawo fe agbalɛmanyamanya ɔɔɔ ɔa nɔ eye be woate nɔ kpɔ gome le habɔbɔ kple nyakaka dɔwo katɔ me vevietɔ le wofe aɔaɔnyanya dzidzi ɔe dzi me.

e) Woado kpekpeɔɔnana ame nɔewo kple fidohabɔbɔwo hena gakpɔmɔnu sɔsɔe fe anyinɔnɔ, eɔanye le fetudɔ alo dɔkuisinɔdɔwo me;

e) Woakpɔ gome le habɔbɔa fe wɔnawo katɔ me;

f) Woate nɔ kpɔ mɔnu le agbledegadodowo nɔti nenemakee nye asitsadɔwo kple aɔaɔnunusɔsrɔ sɔɔɔnawo hɔ, eye woaxɔ belɛlɛ sɔsɔe abe l'anyigba kple agbledenyawo fe dɔdɔdɔdowo me kpakple agbledede dodo ɔe nɔɔ nɔ dɔdɔdowo me ene.

f) Woakpɔ gome le agbenɔnɔ mɔnu sɔsɔetɔwo me, vevietɔ le xɔ, dzadzenyenye, akaɔi kple tsi, mɔzɔzɔ kple kadodomenɔnyawo me.

Akpa enelia

Ɖoɔo 15.

1. Dukɔ hameviwo dze si le sea nu be nyɔnu sɔ kple nɔtsu.

2. Dukɔawo dze si le dumenyawo gome be se nɔdɔwɔwɔ nɔtete le nyɔnu si sɔ kple nɔtsu, eye mɔnukpɔkpɔ ɔɔka li hena nɔtete sia nɔdɔwɔwɔ. Wode dze si be gomekpɔkpɔ sɔsɔe le kpeɔdzigbalɛwo wɔwɔ kple nunɔamesiwo dzikpɔkpɔ me, eye wona wo se nɔdɔwɔwɔ fe mɔnukpɔkpɔ le go ɔesiade me.

3. Dukɔ hameviwo lɔ ɔe dzi be kpeɔdzigbalɛ kple ɔasedjigbalɛ tɔxɛ bubu ɔesiade, alekeake wɔle, esi si se nɔsɛ le hena lifododo na nyɔnu fe se nɔdɔwɔwɔ nɔtete la, woabui be enye nudzodzro.

4. Dukə hameviwo dze si na ɲutsu kple nyənu be gomekpəkəkə ɖeka li na wo le se si ku ɖe mɔɖɖe na amewo fe tsatsa ablɔɖetɔe kple wofe nɔfe tiatia ɲuti.

Ɖoɖo 16.

1. Dukə hameviwo wə ɖoɖo siwo katā hiā hena vovotodede ame me si ku ɖe nyənuwo ɲuti la ɖɖe ɖa le xaxa siwo katā ku ɖe srɔɖɖe kple fome kadodowo ɲuti, eye vevietɔ le səsənyenye si le ɲutsu kple nyənu dome fe ɖoɖowo nu la, woaka ɖe dzi be:

a) Srɔɖɖe ɲu mənukpəkəkə ɖeka li na ɲutsu kple nyənu;

b) Mənukpəkəkə ɖeka hena srɔɲutsu alo srɔnyənu tiatia ablɔɖetɔe eye womawə srɔɖɖe aɖeke ne menye le ame ɲutɔ fe ləlɔnu blibo me o,

d) Mənukpəkəkə kple dɔdasi səsəwo le srɔɖɖe kple srɔgbeyi,

ɖ) Mənukpəkəkə kple dɔdasi səsəwo li na wo abe dzilawo ene alekeake enye wofe srɔɖɖenyawo ɲutɔ hā, le akonta siwo ku ɖe wo viwo ɲu la me; le goawo katā me la, ɖevyawo fe viɖe ɲutie woabu gbāgbiagbā;

e) Mənukpəkəkə səsəwo li hena nyametsotso ablɔɖetɔe le xexlɛme kple mɔ dede vidzidzi me kpakple mənukpəkəkə na nyanyanana, hehexəxə kple mɔnu siwo hiā hena mənukpəkəkə siawo ɲutidawəwə,

ɛ) Mənukpəkəkə kple dɔdasi səsəwo li na dzila tefenɔnɔ, vidzikipəkəkə kple vi xɔfuakə, alo nuɖoanyi siawo tɔgbi nenyɛ be tamedoɖo siawo le dukə fe sewo me; le goawo keɲ me la ɖevyawo fe viɖe ɲutie wɔle be woabu gbāgbiagbā,

f) Mənukpəkəkə səsə tɔxewo li na srɔɲutsu kple srɔnyənu ku ɖe fome ɲkə kple dɔwɔna aɖe tiatia ɲuti;

f) Mənukpəkəkə səsəwo li na srɔtɔwo dometɔ ɖesiade le nunɔamesi, nufefle, gazazā, nudzikipəkəkə, nuwo fe ame si nɔnɔ kple wo ɲutidawəwə le ga magblɛmagblɛ alo gagbegblɛ me.

2. Ɖevyawo fe ɲugbetawo nyenye kple srɔɖɖe manɔ sea ɖeke nu o, eye woawə ɖoɖo siwo hiā hekpe ɖe sededewo ɲu be woatsəɖo kpe fɛ aɖe sinu xəxə na srɔɖɖe dzi, eye wɔanye dzizizi be woade srɔɖɖeɖe dzidudu fe agbalɛ me.

Akpa atōlia

Ɖoɔo 17.

1. Be woatsɔ kpɔ afɔdɛdɛ siwo wowɔ le Gbedoɔo sia ɲudɔwɔwɔ me la, woɔo vovototodede ame me si ka nyɔnuwo la dɛdɛ ɔa fe dɔdzikpɔha anyi; le Gbedoɔo fe dɔ gɔmedzedze me la, dɔdzikpɔha menɔlawo fe xexlɛme nɔ wuienyi, eye le asidada dɛ edzi kple habɔbɔa meɔola blaetɔ-vɔ-atōlia megbe la, wode aɔaɲunyala de ɲgɔ blaeye-vɔ-etɔ, le Gbedoɔo sia ɲudɔwɔwɔ me. Dukɔ hameviwoe tiaa aɔaɲunyala siawo tsoa wofe dukɔmeviwo dome eye wonɔa anyi le wo ɔokui si, le anyigbamama sɔsɔe fe taɔoɔzi nu eye le ɲkuububu fe nɔnɔme vovovowo tiatia me hekpe dɛ sedede vevietɔwo ɲu.
2. Wotia habɔbɔ menɔlawo to akɔdada me tso ame siwo Dukɔwo tɔ asi la dome. Dukɔ ɔesiade ate ɲu tɔ asi ame ɔeka si wɔtia tso efe dukɔmeviwo dome la dzi.
3. Tiatia gbɔtɔ va eme le Gbedoɔo fe dɔ gɔmedzedze yleti ade vɔ megbe. Yleti etɔ do ɲgɔ na tiatia ɔesiade la, Dukɔ Fofuwo fe Habɔbɔa fe Nuɲlɔlagɔ ɔoa agbalɛ dɛ Dukɔ hameviwo hena biabia tso wo si be woado wofe ametiatiawo ɔa le yleti eve me. Nuɲlɔlagɔ la ɲlɔa ametiatiawo katɔ fe ɲkɔwo le alfabetawo nu, hedeɔa dzesi Dukɔ si tɔ asi amea dzi la dɛ efe ɲkɔ nu eye wɔɔoa ɲkɔawo dɛ Dukɔ hameviwo katɔ.
4. Wotiaa dɔdzikpɔha menɔlawo le Dukɔ hameviwo fe takpekpe aɔe si Nuɲlɔlagɔ yɔ le Dukɔ Fofuwo fe habɔbɔa fe dɔwɔfe la me. Le takpekpe sia, si me valawo ade Dukɔ hamevi etōliawo fe eve la, wotiaa Habɔbɔ menɔla siwo ame geɔe tia to gbe sɔgbɔ fe dziɔɔu me to Dukɔ hamevi tefenɔlawo fe akɔdada me.
5. Wotiaa dɔdzikpɔha menɔlawo na fe atɔ. Ke dɔdzikpɔha menɔla asieke siwo wotia le akɔdada gbɔtɔ me fe dɔwɔwɔ awu nu le fɛ eve megbe; dɔdzikpɔha fe zimenɔla aɔe ame asieke siawo fe ɲkɔwo dɛ go enumake le tiatia gbɔtɔ megbe.
6. Dɔdzikpɔha menɔlawo fe kpedeɲutɔ atɔ tiatia ava eme le ɔoɔo sia fe akpa 2, 3 kple 4 lia fe nɔnɔmewo nu le hameɔoɔo blaetɔ-vɔ-atōlia megbe. Dɔdzikpɔha menɔla kpedeɲutɔ eve siwo wotia le mɔ siawo nu la fe dɔwɔwɔ awu nu le fɛ eve megbe. Dɔdzikpɔha fe Zimenɔla aɔe ame eve siawo hɔ fe ɲkɔwo dɛ go.

7. Be woado ame nɔfe dɔgbɔlowo tefe la, Dukɔ hamevi si fe adanunyala de asi le efe dɔdzikpɔha menɔla nyenye fe dawo nu la, ayɔ adanunyala bubu tso efe dukɔmeviwo dome hena Habɔbɔa fe asidada de edzi.

8. Le takpekpe gã fe asidada de edzi me la, Habɔbɔ menɔlawo xɔa fetu si woɔena tsoa Dukɔ fofuwo fe habɔbɔa fe nukpɔkpɔwo me. Le doɔo siwo takpekpe gã la wɔ da di la nu, ku de asixɔxɔ si le do siwo dɔdzikpɔha wɔ la nɔti.

9. Dukɔ Fofuwo fe habɔbɔa fe Nuɔlɔlagã tsɔa dawɔlawo kple dawɔnu siwo hiã la na dɔdzikpɔha la hena do si wonɛ la wɔwɔ kple dzidzedze blibo kpɔkpɔ le Gbedɔdo sia fe nɔsɛ nu.

Ɖoɔo 18.

1. Dukɔ hameviwo doe wo dokui dzi be yewoanɔ akɔnta nam Dukɔ Fofuwo fe Habɔbɔa fe Nuɔlɔlagã le sewɔwɔ, se dzikpɔkpɔ kple dɔdzikpɔkpɔ alo kple wɔna bubu siwo dzi woda asi do hena nɔsɛdodo Gbedɔdo sia fe doɔowo kple zɔdeɔde siwo wowɔ le go sia me:

a) Le fɛa me, le Gbedɔdoa fe do gɔmedzedze le dukɔ si wɔka la me, eye

b) Le fɛ ene sia fɛ ene me, le dɔdzikpɔha la hã fe biabia nu,

2. Akɔntananawo ate nu to asi nɔnɔme kple xaxa siwo wɔ do de doɔo siwo le Gbedɔdo sia me, fe dɔdasi wɔwɔ dzi, la dzi.

Ɖoɔo 19.

1. Dɔdzikpɔha la wɔa eya nɔto fe sewo.

2. Dɔdzikpɔha la tiaa efe dɔkplɔha hena fɛ eve.

Ɖoɔo 20.

1. Dɔdzikpɔha la kpea ta fɛ sia fɛ ne eglo la, le kwasida eve fe yeyi me, hena nɔkulɛle de akɔntananawo nu le gbedɔdoa fe doɔo 18 lia menyawo nu.

2. Dɔdzikpɔha la fe dawɔtakpekpewo vaa eme le Dukɔ Fofuwo fe habɔbɔa fe dawɔfe alo le tefe adodoe bubu desiaɔe si dɔdzikpɔha la tia.

Ɖoɔo 21.

Dɔdzikpɔha naa akɔnta tso efe dɔwɔnawo n̄uti na Dukɔ
uwo fe habɔbɔa fe Takpekpe gã la to haho gadimɔnu
n̄uɔoha dzi eye wòate n̄u wɔ susuɔɔɔa kple aɔan̄uɔɔɔowo le
io me to n̄kulélé ɔe akɔntanana kple nyanyanana siwo wòxɔ
Dukɔ hameviwo gbɔ la me. Susuɔɔɔa kple aɔan̄uɔɔɔo siawo le
dzikpɔha la fe akɔntanana me hekpe ɔe Dukɔ hameviwo fe
sidedewo n̄u.

Nun̄lɔlagã ɔoa akɔntananawo ɔe nyɔnuwo fe
awogbɔkrɔkrɔ hatsotso hena nyanya nanae.

Ɖoɔo 22.

bɔbɔ tɔxewo krɔ mɔ aɔo wo tefenɔlawo ɔe n̄kulélé ɔe Gbedɔɔo
fe ɔɔɔowo n̄utidɔwɔwɔ si ge ɔe wofe dɔwɔnawo fe fli me n̄u.
dzikpɔha la ate n̄u kpe habɔbɔ tɔxewo hena wofe akɔntanana
wo ku ɔe Gbedɔɔoa n̄utidɔwɔwɔ n̄u, si ge ɔe wofe dɔwɔnawo me
tsɔtsɔ ɔo n̄ku me na wo.

Akpa adelia

Ɖoɔo 23.

bedɔɔo sia fe ɔɔɔowo dometɔ aɔeke matsi tre ɔe ɔɔɔo sɔɔn̄u
wo wowɔ hena asitɔtrɔ le sɔsɔenyenyɔ dede n̄utsu kple nyɔnu
me la n̄uti o. Woate n̄u anɔ:

Dukɔ hamevi aɔe fe sewɔwɔ me; alo

Le gbedɔɔo bubu aɔe, kpedɔdzi bubu aɔe, alo dukɔwo dome
ɔo aɔe, si le dɔ wɔm le dukɔ sia me la me.

Ɖoɔo 24.

ukɔ hameviwo ɔoe wo ɔokui dzi be yewoawɔ ɔɔɔo siwo katã hiã
dukɔa me hena kaka ɔe mɔnukpɔkrɔ siwo Gbedɔɔo sia de dzesi
n̄udɔwɔwɔ dzi blibo.

Ɖoɔo 25.

Mɔɔɔe li na Dukɔwo katã be woade asi Gbedɔɔo sia te.

Dukɔ Fofuwo fe Habɔbɔa fe Nun̄lɔlagãe wotia abe Gbedɔɔoa
ikpɔla ene.

3. Gbedoḍoḍa hiã na asidada ḍe edzi eye woatsø n̄n̄lø siwo te wode asii la na Dukø Fofuwo fe Habøbøa fe Nun̄lølagā.

4. Møḍeḍe li na Dukøwo katã be woado Gbedoḍo sia me. Woawø gege ḍe me sia to hamedoḍgalẽ aḍe tsøtsø na Dukø Fofuwo fe Habøbøa fe Nun̄lølagā dzi.

Ḍoḍo 26.

1. Dukø hamevi ḍesiade ate nu bia be woagbugbø to Gbedoḍo sia me le yeyiḍi ḍesiade me to nyanyanagbalẽ aḍe n̄n̄lø na Dukø Fofuwo fe Habøbøa fe Nun̄lølagā me ku ḍe esia n̄uti.

2. Dukø Fofuwo fe Habøbøa fe Takpekpe gã wøa ḍoḍo, ne ehiã la, le biabia sia tøgbi n̄uti.

Ḍoḍo 27.

1. Gbedoḍo sia adze efe dø gøme n̄keke blaetø lia, si kplø n̄keke, si wotsø asidaḍeḍzigbalẽ alo hamedoḍgalẽ blaevø lia na Dukø Fofuwo fe habøbøa fe Nun̄lølagā ḍo, la dzi.

2. Na Dukø siwo katã ada asi ḍe Gbedoḍo sia dzi alo aḍo eme le asidaḍeḍzigbalẽ alo hamedoḍgalẽ blaevø lia tsøtsø na vø megbe la, Gbedoḍo sia adze efe dø gøme n̄keke blaetø lia, si kplø n̄keke, si Dukø sia tsø efe asidaḍeḍzigbalẽ alo hamedoḍgalẽ na Nun̄lølagā la ḍo.

Ḍoḍo 28.

1. Dukø Fofuwo fe Habøbøa fe Nun̄lølagā akaka dzesidede siwo wowø le asidada ḍe agbalẽa dzi yi alo le hamedoḍgalẽ wø yi la na Dukøwo katã.

2. Womaxø dzesidede aḍeke, si mewø ḍeka kple Gbedoḍo sia fe taḍoḍzinuwo o.

3. Woate nu xø dzesidedeawo yesiayi le nyanyanana Dukø Fofuwo fe Habøbøa fe Nun̄lølagā to nun̄n̄lø me; eyae ana nyanya Dukø siwo katã le Gbedoḍo la me. Nyanyanagbalẽ la adze døwøwø gøme tso gbesigbe woxøe.

Ḍoḍo 29.

1. Masømasø ḍesiade si aḍo Dukø hamevi eve alo geḍe dome ku ḍe Gbedoḍo la me ḍeḍe alo eḍudøwøwø nu, si womedḍe ḍa to

nyamedzodzro wəwə me o la, ayi nyametsotso me le wo dometə dɛka fe biabia nu. Nenyə be, le ɣleti ade si dze nyametsotso biabia ŋkeke la yome, akpa eveawo mete ŋu lɔ dɛ nyametsoha dɔdɔ dzi o la, ekema wo dometə dɛsiadɛ ate ŋu de nya la asi na xexeme Uɔnudrɔ̄fegā la, to biabiagbalē adɛ wəwə me le Uɔnudrɔ̄fea fe Gəmedɔse nu.

2. Le Dukə hamevi dɛsiadɛ fe asidede Gbedɔdɔ la te, efe asidada dɛ dzi alo efe ha la me dɔyi la, ate ŋu ana woanya be yemebu ye dɔkui be dɔdɔ sia fe akpa gbātə menyawo bla ye o. Nənəme siawo mebla Dukə hamevi bubuwo te dɛ Dukə hamevi si wə dzesidede sia tɔgbi ŋuti o.

3. Dukə hamevi dɛsiadɛ si awə dzesidede le dɔdɔ sia fe akpa 2 lia fe nənəmwə nu la, ate ŋu dɛ dzesidede sia dɔ yesiayi to nuŋŋlɔ me, na Dukə Fofuwo fe Nuŋlɔlagā.

Ɖoɔo 30.

Gbedɔdɔ sia si fe nuŋŋlɔwo le Eŋlisgbe, Arabiagbe, Kinagbe, Spaniagbe, Fransegbe kple Rəsiagbe me la nye nyatefe, eye woadae dɛ Dukə Fofuwo fe Habəbɔa fe Nuŋlɔlagā gbə.

Le kakadɛdzi kple ŋusɛ sia me, wode asi Gbedɔdɔ sia te.

**CONVENTION ON THE ELIMINATION OF ALL FORMS
OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN.**

DPI / 993 - EWE- REPRINT - 1000-MAY 1999

**PUBLISHED BY THE UNITED NATIONS
INFORMATION CENTER.**

LOME - TOGO

Centre d'Information des Nations Unies
B.P. 911 Lomé — TOGO